

Nr.21 (616) Otrdiena, 2010. gada 25. maijs

- Numura tēma

Latvijas tiesvedības profesionalitāte devusi augļus

D Phil (Oxon) **Paparinskis Mārtiņš**,
Hauzeres pētnieks Ņujorkas Universitātē

Foto: Boriss Koļesņikovs, "LV"

Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) Lielās palātas spriedums lietā *Kononovs pret Latviju* nav ne revolucionārs, ne vēsturisks, ne principiāls, ne arī jebkādā citā veidā juridiski nozīmīgs. ECT piemēroja vispāratzītas starptautisko tiesību normas un principus par humanitāro tiesību (vai kara tiesību 1944. gada terminoloģijā) piemērošanu visām bruņotā konflikta pusēm un šo pienākumu satura noteikšanu. Tiesas metodoloģiskā pieeja un lielā mērā arī galīgie secinājumi bija paredzami jau pirms ECT procesa sākuma¹ un var šķist pārsteidzoši tikai tad, ja par intelektuālo standartu pieņem ECT Palātas sprieduma starptautisko tiesību zinātnības līmeni.² ECT Lielās palātas spriedums ir uzrakstīts elegantā kompetenta starptautisko tiesību jurista stilā, parādot Tiesai netipiski niansētu izpratni par starptautisko tiesību avotiem un starptautisko tiesību attīstības intertemporālajiem aspektiem. Tomēr, neskatoties uz nenoliedzamo estētisko baudījumu no argumentu formulējumiem un atsauču pērlēm,³ no konceptuālā viedokļa sprieduma metodoloģija un secinājumi ir ļoti tradicionāli, un sprieduma lasījums neatklāj nekādas būtiski pārsteidzošas atziņas par starptautiskajām tiesībām.

Sprieduma pamatotība

Lielās palātas spriedums pilnībā apiet Palātas spriedumā centrālo jautājumu par upuru tiesisko statusu. Tā vietā Tiesa *arguendo* pieņēma pieteicējam un Krievijai vislabāko tiesisko pozīciju (proti, ka upuri bija zaudējuši civiliedzīvotāju statusu), secinot kara noziegumu pat šādā situācijā un tādēļ pat īpaši neizvērtējot *a fortiori* situāciju, ja upuri būtu bijuši civiliedzīvotāji.⁴ Tiesa atzina, ka 1944. gada starptautiskajās tiesībās bija aizliegts nogalināt pat pretoties nespējīgus komasantus. Pēc šīs konstatācijas pieteicējam un Krievijai vislabvēlīgākajā faktū un tiesību interpretācijā Latvija bija principā uzvarējusi lietu.

ECT divas centrālas tēzes šķiet pilnīgi pareizas. Tiesa secināja, ka (*arguendo* pieņemot, ka upuri bija komstanti) nodarījums pārkāpa aizliegumu nogalināt pretoties nespējīgus komasantus,⁵ un nogalināšana Vermahta uniformās pārkāpa nodevīgas nogalināšanas aizliegumu.⁶ Šie secinājumi atbilst autora iepriekš paustajam viedoklim, ka, "[j]a ECT nepiekrīstu Latvijas tiesu vērtējumam [ka upuri ir civiliedzīvotāji], tad iedzīvotāju slepkavība ir kara noziegums *qua* komasantu nogalināšana bez žēlastības un nodevīga nogalināšana".⁷

Citas ECT tēzes ir mazāk acīmredzami pareizas vai vismaz vienkāršo niansētu situāciju un prasītu izsmelošāku izskaidrojumu. Attiecībā uz sodīšanu par kara noziegumiem Lielā palāta norādīja, ka, pat ja *arguendo* upuri būtu izdarījuši kara noziegumus, viņi būtu par tiem jātiesā un aizmuguriska tiesāšana nebūtu pietiekama. Lai gan secinājums šķiet pareizs, ir mazāk skaidrs, vai ECT vispār vajadzēja izvērtēt šādu iespēju. Kara noziegumu izdarīšana ir tiesību, nevis faktiskas pieļaujamības jautājums, un Tiesai būtu vajadzējis norādīt, kāds noziegums *arguendo* būtu noticis. Bez tam šāda pieeja liek uzdot tālāko jautājumu par lietas juridisko kvalifikāciju, ja upurus nogalinātu un sadedzinātu partizānu tiesas klātbūtnē: vai tādā gadījumā kara noziegums nebūtu noticis? Būtiskākā problēma ir tā, ka šis arguments neatbilst pat pieteicēja faktu izklāstam, kas nogalināšanu ir vienmēr pamatojis ar upuru sodīšanu par viņu *faktisko* iesaistīšanos partizānu grupas iznīcināšanā, nevis šīs iesaistīšanās *juridisko* nepieļaujamību pretrunā noteiktām normām.

Plašāku izskaidrojumu būtu pelnījuši arī divi Latvijai labvēlīgie secinājumi par komandējošās personas atbildību un represālijām. Tiesa piekrītoši citēja Latvijas Augstākās tiesas norādi uz Nirnbergas Statūtu 6. pantā paredzēto komandējošās personas atbildību un akceptēja tās attiecināšanu uz Kononovu, atstājot atvērtu jautājumu par individuālo atbildību.⁸ Lai gan autors izjūt lielu cieņu pret Augstākās tiesas un Lielās palātas domu sakrītību starptautisko tiesību jautājumos, šis viedoklis ir kļūdainis. Nirnbergas Statūtu 6. pants neparedz komandējošās personas atbildību. Šis tiesiskais koncepts tika attīstīts sākot ar pretrunīgo 1945. gada *Yamashita* lietu ASV Augstākajā tiesā,⁹ un precīzākas kontūras ieguva tikai nesenākā *ad hoc* Tribunālu praksē.¹⁰ Gan no tiesiskā, gan no faktiskā viedokļa būtu bijis pārliecinošāk runāt par individuālu atbildību par grupā izdarītu nodarījumu.¹¹

Tiesa arī noraidīja iespējamo argumentu (ko gan neaizstāvēja ne pieteicējs, ne Krievija), ka nodarījums būtu attaisnojams kā represālija (principā prettiesisks nodarījums, kas zaudē prettiesiskumu, ja tiek piemērots kā atbilde pretējās puses prettiesiskam nodarījumam).¹² Lai gan konkrētā situācija jebkurā gadījumā neatbilstu tiesiskas represālijas kritērijiem (demonstrējams vienas puses kara noziegums, otras puses augstas amatpersonas pieņemts lēmums par represāliju, pirmās puses brīdinājums utt.), Tiesa šķietami uzskatīja, ka represālijas jau 1944. gadā bija aizliegtas *per se*. Šāds viedoklis šķiet pārāk optimistisks.¹³ Arī vairāki citi Tiesas secinājumi (īpaši par kara noziegumu noilgumu starptautiskajās tiesībās un sieviešu īpašo aizsardzību 1944. gadā) būtu varējuši tikt pamatoti izsmelošāk. Jebkurā gadījumā un plašākā perspektīvā, šie komentāri ir vairāk tehniska rakstura un apstrīd nevis Tiesas galīgo secinājumu, bet atsevišķas metodoloģiskās nianšes un argumentu relatīvo pārliecinošo spēku. ECT galvenās tēzes par kara noziegumiem ir pamatotas *arguendo*, ja pilnībā piekrīt pieteicēja un Krievijas pieejai faktiem, un *a fortiori*, ja seko Latvijas tiesu pieejai.

Spriedumam tika pievienotas divas kopējās atsevišķās domas. Piekrītošās atsevišķās domas attiecās uz relatīvi tehnisku jautājumu par to, kura Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECTK) panta ietvaros būtu piemērotāk izvērtēt noilgumu. Nepiekrītošās atsevišķās domas ir daudz interesantākas. Tiesneši Kosta (*Costa*), Kalaidijeva (*Kalaydjieva*) un Polelungis (*Poalelungi*) balsoja pret Tiesas spriedumu. Ir būtiski atzīmēt atsevišķo domu *ratio* un tā atšķirību no Palātas sprieduma. Palātas spriedums atzina, ka pieteicēja rīcība atbilda piemērojamām starptautiskajām tiesībām. Lielās palātas sprieduma atsevišķās domas uzskatīja, ka piemērojamās starptautiskās tiesības *nepastāvēja*, jo skaidrs kara noziegumu aizliegums starptautiskajās tiesībās parādījās tikai pēc Nirnbergas. Šis pieejas problemātiskums ir no tās loģiski izrietošajās absurda sekās: šķiet, ka šiem trīs tiesnešiem arī Nirnbergas spriedums neatbilstu ECTK 7. pantam un attiecīgi Eiropā nevarētu vairāk notikt (vai pat no ECTK stāšanās spēkā nedrīkstēja notikt?) *neviena* Otrā pasaules kara noziegumu iztiesāšana.¹⁴ Citiem vārdiem sakot, šie trīs tiesneši balsoja nevis par pieteicēju, bet tikai pret Latviju. Šķiet diezgan ironiski, ka, lai gan Lielās palātas spriedums dažkārt ir ticis kritizēts par pretrunu Nirnbergas spriedumam, pretruna izriet tieši no atsevišķajām domām.

Lielās palātas spriedums ir uzrakstīts elegantā kompetenta starptautisko tiesību jurista stilā, parādot Tiesai netipiski niansētu izpratni par starptautisko tiesību avotiem un starptautisko tiesību attīstības intertemporālajiem aspektiem. Tomēr, neskatoties uz nenoliedzamo estētisko baudījumu no argumentu formulējumiem un atsauču pērlēm, no konceptuālā viedokļa sprieduma metodoloģija un secinājumi ir ļoti tradicionāli.

Latvijas ieguvumi un zaudējumi

Īpaši Latvijas ieguvumi no šīs lietas, izņemot EUR 30 000 ietaupījumu, nav acīmredzami. Pirmkārt, pēdējo gadu laikā Latvija ir centusies izmantot ECT praksi, lai fiksētu 1940. gada okupācijas un aneksijas prettiesiskumu un kontinuitātes pastāvēšanu. Dažreiz (kā Lielās palātas spriedumā Ždanokas lietā) šī prakse ir bijusi veiksmīga,¹⁵ citreiz (kā Lielās palātas spriedumā Andrejevas lietā) - neveiksmīga.¹⁶ *Kononova* spriedums seko *Andrejevas* pieejai, tieši atsakoties izspriest 1940. gada tiesiskuma jautājumus un pat apšaubot, ka tāda vispār ir Tiesas loma.¹⁷ Šāda pieeja ir vismaz neitrāla Latvijai, ja ne pat ilgtermiņa relatīvs zaudējums, salīdzinot ar *Ždanoku*.

Otrkārt, arī no kara noziegumu iztiesāšanas viedokļa ieguvums nav acīmredzams. Lielās palātas spriedumā izvērtētie

jautājumi nav konceptuāli pretrunīgi, un diez vai pēdējā gadsimta laikā kāds (*pace* Palātas vairākuma četrus tiesnešus) varētu nonākt pie būtiski atšķirīga secinājuma par kara noziegumu iztiesāšanu starptautiskos militāros konfliktos. Nav acīmredzami, ka spriedums sniedz jebkādu intelektuālu pienesumu Latvijai būtisko starptautisko humanitāro tiesību aspektu (ja tādi pastāv) apzināšanai vēsturiskajā vai mūsdienu perspektīvā.

Treškārt, vienīgais acīmredzami pozitīvais apstāklis ir Latvijas pārstāvju profesionālisms Lielās palātas procesā, demonstrējot spēju formulēt un piemērot efektīvu procesuālu stratēģiju būtiskā starptautiskā tiesvedībā (šāda līmeņa profesionālajai pieejai nav acīmredzamas paralēles publiski pieejamajā Latvijas praksē). Latvija izdarīja pareizos secinājumus par zaudējumu Palātā, ko visdrīzāk var izsekot līdz pušu negribībai un Tiesas nespējai skaidrot starptautisko tiesību jautājumus. Lai izskaidrotu Lielajai palātai starptautiskās tiesības, Latvija par vienu no pārstāvjiem tiesā izvēlējās starptautisko krimināltiesību profesoru Šabasu (*William Schabas*), iespējams, vienu no pasaulē pazīstamākajiem šajā jomā praktizējošajiem akadēmiķiem.¹⁸

Sekojoj jaunākajai valstu praksei Starptautiskajā tiesā izvēlēties par *ad hoc* tiesnesi personu ar citas valsts pilsonību (lai neradītu aizdomas pat par šķietamu labvēlīgumu kādai pusei politiski emocionālos strīdos), Latvija par tiesnesi nozīmēja profesoru Vaughanu Lovu (*Alan Vaughan Lowe*). Latvija arī diezgan būtiski nomainīja procesuālo stratēģiju, no diezgan vispārīga argumenta par upuriem kā civiliedzīvotājiem pārejot uz detalizētu starptautisko tiesību analīzi par kara noziegumu neatkarīgi no upuru statusa.¹⁹ Lielās palātas sprieduma rezultāts attaisno šo profesionālismu. Cerams, ka šī pieredze tiks izmantota arī nākotnē citās līdzīga rakstura un nozīmības ECT lietās (deportāciju prāvu atbilstība ECTK 7. pantam šķiet acīmredzamākais piemērs). Latvijas parādītā profesionalitāte varētu likt arī nopietnāk izvērtēt iespēju formalizēt citus starptautiskos strīdus tiesvedību veidā, īpaši attiecībā uz jūras robežu ar Lietuvu un Zviedriju. ■

¹ Kalniņa I., Paparinskis M. Kara noziegumu iztiesāšanas tiesiskās problēmas. Jurista Vārds, 28.02.2006., Nr. 9.

² Paparinskis M. Kononovs pret Latviju. 16.09.2008. Pieejams: http://politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/16750/ [skatīts 19.05.2010.].

³ Īpaši eleganta ir 1940. gadu sākuma un vidus juridiskās literatūras analīze, kura pārliecinoši parāda starptautisko tiesību izpratni nodarījuma brīdī, nevis iespējami retrospektīvi ielasītu attīstības virzienu. Protams, spriedums nav ne akadēmisks raksts, ne grāmata, tomēr no atsauču izsmeljošā rakstura viedokļa pilnīgs pūrists būtu vēlējies redzēt ne tikai tradicionālo angļu doktrīnu (Lauterpahts), bet arī amerikāņu un (vismaz pirmskara) franču un vācu doktrīnu. Vēl viens saskaldāms mats, no kā autors nevar atturēties, ir nepiedodami kļūdaina norāde sprieduma 16. atsaucē uz 1944. gada Lauterpahta rediģēto Oppenheim's International Law: Volume II: War kā 6. izdevumu: otrā sējuma 6. izdevums tika izdots 1940. gadā, bet 1944. gada izdevums jau bija 6. papildinātais.

⁴ Kononov v Latvia (App no 36376/04) [GC] (2010) ECHR Judgment of 17 May 2010 [194], [227].

⁵ Ibid. [216].

⁶ Ibid. [217].

⁷ Attiecībā uz nogalināšanu bez žēlastības '[p]ēc ECT sniegtā faktu apskata, ciematnieki netika nogalināti bruņotas cīņas laikā, bet gan tika nošauti vai sadedzināti pēc to personības identificēšanas bez jebkādas viņu bruņotas pretošanās. Vismaz pirmsšķietami šis fakti apraksts atbilst t.s. nogalināšanai bez žēlastības (*giving no quarter*), kas bija klasiski aizliegts kara vešanas paņēmieni starptautiskajās tiesībās, tieši aizliegts Hāgas Noteikumu 23. panta ceturtajā apakšpunktā, līdz Otrajam pasaules karam bija kļūvis par vispārēju paražu tiesību normu un ko atzina arī padomju starptautisko tiesību juristi. Kā Higins (*Higgins*) rakstīja 1924. gada Halla (Hall) starptautisko tiesību 8. izdevumā, "tiesības nogalināt un ievainot bruņotus ienaidniekus ir nosacītas ar noteikumu, ka šie ienaidnieki ir spējīgi un griboši turpināt pretoties. (...) Kaujinieks tādējādi var nogalināt tikai tos ienaidniekus, kuriem viņš var uzbrukt, kamēr kauja turpinās; viņš vispārīgi nedrīkst atteikties dot žēlastību". Lai gan šīs normas piemērošana prasa uzmanīgu faktu analīzi un tās apjoms ir šaurāks, nekā varētu šķist no pirmā acu uzmetiena (piemēram, pēkšņs uzbrukums pārsteigtam kombatantam vai aktīva kombatanta nošaušana no attāluma nepārkāpj šo normu), šķiet, ka zināmie Kononova lietas fakti - neapbruņotas sievietes iegrušana ugunskurā un neapbruņotu vīriešu nošaušana no tuva attāluma - varētu atbilst šim aizliegumam'.

Attiecībā uz nodevīgo nogalināšanu, '[u]zskatāms piemērs [ECT] šādai analīzes kvalitātei ir ECT dotais vērtējums Kononova vienības veiktajam uzbrukumam Vācijas armijas formastērpos: ECT norādīja, ka tai nav ticis pamatots, kādēļ šāda veida uzbrukums ir bijis nodevīga slepkavība, nevis pieļaujama kara viltība, lai gan pat virspusēja pirmskara juridiskās literatūras analīze apstiprinātu to, ka uzbrukums ienaidnieka formastērpā bija atzīts par vienu no uzskatāmākajiem nepieļaujamas kara vešanas piemēriem'. Paparinskis 'Kononovs pret Latviju' (n 2) (bez atsaucēm).

⁸ Kononov (n 4) [223].

⁹ Kā atzīts nesenā monogrāfijā, komandējošās personas atbildība "dzima grēkā" ASV Augstākajā tiesā. Mettraux G, *The Law of Command Responsibility* (Oxford University Press, Oxford 2009) Chapters 1-2.

¹⁰ Ibid. Parts II-III.

¹¹ Tiesu praksē pēc Otrā pasaules kara ir pietiekami daudz piemēru par individuālu atbildību par personu grupas kopīgi plānotu un veiktu nodarījumu, pat ja individuālā persona nav tajā piedalījusies. Dienvidslāvijas Tribunāls Tadič lietā, apkopojot vairākus Otrā pasaules kara laika spriedumus, secināja, ka, ja personu grupa kopīgi plāno personu grupas aizvešanu no noteikta ciemata vai viņu māju nodedzināšanu, tad viņiem visiem ir jāatbild par iespējamām iedzīvotāju slepkavībām, kas bija saprātīgi paredzamas šāda plāna sekas. Paparinskis 'Kononovs pret Latviju' (n 2) (bez atsaucēm).

¹² Kononov (n 4) [225].

¹³ Paparinskis M. *Investment Arbitration and the Law of Countermeasures* (2008) 79 *British Ybk. Intl. L* 264, 322-324.

¹⁴ Tā kā kara noziegumu aizliegums bija no visiem Nirnbergas Tribunāla jurisdikcijā esošajiem nodarījumiem vispārliciecinātāk nodibināts valstu praksē līdz Otrā pasaules kara sākumam, var pieņemt, ka atsevišķo domu rakstošo tiesnešu šaubas a fortiori attiektos uz noziegumiem pret cilvēci un noziegumiem pret mieru.

¹⁵ Ždanoka v Latvia (App no 58278/00) [GC] (2006) ECHR Reports 2006-IV [12], [13], [15], [18].

¹⁶ Andrejeva v Latvia (App no 55707/00) [GC] (2009) ECHR Judgment of 18 February 2009, Partly Dissenting Opinion of Judge Ziemele.

¹⁷ Kononov (n 4) [210].

¹⁸ Divas no Šabasa nesenākajām monogrāfijām ir W Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (2nd edn, Oxford University Press, Oxford 2009); W Schabas, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute* (Oxford University Press, Oxford 2010).

¹⁹ Kā autors norādīja Palātas sprieduma komentārā, '[g]lan pirms sprieduma, gan it īpaši pēc tā Latvijas galvenie argumenti šķiet diezgan acīmredzami: ECTK 7. pants prasa ECT identificēt starptautisko tiesību saturu nodarījuma izdarīšanas brīdī; kara noziegumu aizliegums ir ietverts starptautiskajās paražu tiesībās, kas ir precīzi atspoguļotas Hāgas Konvencijās un Nirnbergas tribunāla un pēckara tiesu un tribunālu autoritatīvajā judikatūrā; pagājušā gadsimta pirmās puses juridiskās literatūras analīze ļauj secināt, ka civiliedzīvotāju no kombatanta nošķir faktiskās piedalīšanās pakāpe militārajā konfliktā. Ņemot vērā šīs normas piemērošanas faktisko sensitivitāti, ECT vajadzētu šajā konkrētajā jautājumā balstīties Latvijas tiesu vērtējumā. Ja ECT piekristu Latvijas tiesu vērtējumam, tad Mazo Batu iedzīvotāju slepkavība ir kara noziegums qua civiliedzīvotāju slepkavība. Ja ECT nepiekristu Latvijas tiesu vērtējumam, tad iedzīvotāju slepkavība ir kara noziegums qua kombatantu nogalināšana bez žēlastības un nodevīga nogalināšana, un Kononova atbildība varētu iestāties atbilstoši Tadič lietā apkopotajiem Otrā pasaules kara laika lietu principiem'. Paparinskis 'Kononovs pret Latviju' (n 2) (bez atsaucēm).